

Hélène Lagerlöf

Det dubbla utanförskapet

– HVB-placerade ungas tankar kring fenomenet mobbning

A twofold exclusion – interviews about bullying with young people in residential care

Youth in residential care are at risk of living in twofold exclusion when stigmatization and bullying in school become part of their everyday life. The article presents results from semi-structured interviews with ten young people in residential care. The young people's reflections on bullying are analysed in relation to different explanatory models of bullying. Experiences of bullying are very common among youth placed in out of home care, which calls for research on bullying and youth in residential care. The aim of the study was to present understandings of bullying among youth placed in residential care and to investigate why youth in residential care report victimization to a higher degree than young people living at home. The research questions were: 1. What descriptions do young people give of the term bullying? 2. What insights can the young people's descriptions of bullying give to the high victimization among youth in residential care? 3. How can the young people's descriptions of bullying be understood in relation to different understandings of bullying? The main findings are the young people's sense of exclusion. They feel stigmatized due to their placement in care and believe they have to be secretive in school about being placed in care because of the risk of bullying. Three suggestions to decrease the twofold exclusion are presented. 1. Based on knowledge that frequent changes in groups are a risk factor in regard to bullying, placement changes need to be reduced to a minimum. 2. Schools (teachers and pupils) need education concerning care environments. 3. Young people are often placed in care due to behavioural problems and therefore residential units need advantageous conditions to work with the young people's behaviour on both individual and group level.

Hélène Lagerlöf är socionom, fil.dr i socialt arbete och universitetslektor vid Ersta Sköndal Bräcke högskola.

Kontakt: helene.lagerlof@esh.se

Inledning

Dagligen mobbas, trakasseras och utsätts unga för kränkande behandling från jämnåriga och vuxna. I den här studien används det vedertagna begreppet mobbning. Skolverket (2011) benämner problematiken kränkande behandling och säger: ”en upprepad negativ handling där någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga någon annan skada eller obehag” (s. 34). Denna definition är inspirerad av den flitigast använda definitionen, nationellt och internationellt, formulerad av mobbningsforskningens nestor Dan Olweus som säger: ”en elev blir mobbad när han eller hon upprepade gånger eller under viss tid utsätts för negativa handlingar från en eller flera andra elever” (a.a., 2007, s. 57).

Utifrån genomförda prevalensstudier bland unga i allmänhet vet vi att minst 3–4 procent i åldern 10–18 år uppger att de är utsatta för någon form av kränkningar minst en gång i veckan (Skolverket, 2012; SCB Barn-ULF, 2018; Friends, 2016). I en rapport om våld mot barn uppger 21 procent av 4 700 tillfrågade unga att de blivit mobbade flera gånger (Jernbro & Jansson, 2017). Status i kamratgruppen som barn samt utsatthet för mobbning kan ha allvarliga konsekvenser för individens framtida hälsa (Almquist, 2009; Wolke et al., 2013; Almquist, Modin & Östberg, 2010). Utsatthet för mobbning under barndomen ökar sannolikheten för psykisk problematik senare i livet i större utsträckning än hos barn som upplever missförhållanden i sin uppväxtmiljö (Lereya et al., 2015).

Den här artikeln behandlar mobbning bland unga placerade i socialtjänstens dygnsvård. Placeringar av unga i vård görs ofta utifrån tanken att förbättra den unges livschanser och kompensera för svåra uppväxtförhållanden (Socialstyrelsen, 2006; 2010; Franzén, Vinnerljung & Hjern, 2008). Utifrån tidigare studier vet vi att gruppen unga placerade i socialtjänstens dygnsvård (familjehem och HVB – hem för vård eller boende, institution) är en särskilt utsatt grupp. Nästan var tredje ungdom (13–18 år) uppger utsatthet för mobbning minst en gång i månaden i jämförelse med ungefär var sjunde ungdom som bor med sina föräldrar (Lagerlöf, 2012). I Jernbro och Janssons (2017) rapport om våld mot barn uppgav 83 procent av de 72 placerade unga som deltog i undersökningen att de varit utsatta för minst en form av barnmisshandel. Här räknas både våld från omsorgspersoner och jämnåriga in. Utifrån övriga fåtalet svenska studier på området vet vi att på 156 HVB granskade av Socialstyrelsen (2008) har fall av psykisk misshandel och mobbning inträffat på 14 HVB. Enligt Statens institutionsstyrelses (SiS) årsrapport (2017) uppgav 29 procent av 781 ungdomar placerade vid §12-hem att de blivit mobbade och 24 procent att de mobbat andra. I vanvårdsutredningen från 2009 (SOU 2009:99) vittnar flera tidigare placerade unga om mobbning och pennalism från andra barn. I en avhandling baserad på intervjuer med familjehemsbarn berättar unga om konflikter i skolan och utsatthet för mobbning som uppstått på grund av att de unga varit placerade i familjehem (Hedin, 2012). Även Andersson (2001) fann liknande resultat i intervjuer med unga om vardagen i familjehem.

Unga placerade i vård är i minoritet i förhållande till övriga unga i Sverige. Minoritetspositionen leder till att deras erfarenheter tenderar att bli osynliga i studier och kun-

skapen om deras levnadsförhållanden är kraftigt begränsad. Placerade unga kan därmed beskrivas som en "hidden population" (Lambert & Wiebel, 1990) vilket påtalar vikten av studier om dessa ungas vardagsliv. Utifrån behovet att låta dessa unga komma till tals om sina levnadsförhållanden och eventuella aktörskap i mobbningsituationer används i studien ett barndomssociologiskt perspektiv där unga ses som aktörer kapabla att själva förmedla information om sina förhållanden (Qvotrup, Corsaro & Honig, 2009; Christensen & James, 2008).

I mitt tidigare nämnda forskningsprojekt där placerade ungas svar jämförs med svar från hemmaboende unga framkom, utöver de unga placerades utsatthet, att de mobbar i större utsträckning än unga som inte är placerade (Lagerlöf, 2012). Internationell forskning pekar också på unga placerades utsatthet för mobbning (se t.ex. Lausten et al., 2015; Farmer, Selwyn & Meakings, 2013; Barter, 2011; Egelund et al., 2008; Barter et al., 2004; Gibbs & Sinclair, 2000). Emond (2014) påtalar utifrån en intervjustudie placerade ungas upplevelse av utanförskap och konstaterar att unga i institutionsvård upplever oro och ångest över att bli "avslöjade" i kamratgruppen och att placeringen i vård skapade utanförskap i skolan. Ridge och Millar (2000) fann även de i en intervjustudie att placerade unga upplever sig stigmatiserade, socialt annorlunda och exkluderade. Enligt Farmer et al. (2013) uppger en tredjedel av 80 intervjuade unga att de varit utsatta för mobbning på grund av att de inte bor med sina föräldrar och de unga uttryckte starka behov att kontrollera vilken information om deras förhållanden som nådde deras klasskamrater. Emond (2002) lyfter i sin etnografiska studie att institutionsplacerade unga i sin vardag måste förhålla sig till två olika institutionella miljöer: skolan å ena sidan och institutionsmiljön å andra sidan och att barnen blir tvungna att agera medlare mellan de två institutionerna i sitt vardagsliv.

Tidigare studier om stigmatisering och utanförskap bland placerade unga visar oroväckande resultat, vilket, i kombination med osäkra framtida livschanser och hälsoutfall som vuxna, understryker vikten att utforska möjliga skäl till de ungas högre utsatthet som påvisats. I tidigare forskning om unga placerades förståelser av mobbning och utanförskap har, som visats ovan, ofta intervjuer använts som metod. Intervjumetodiken tillämpas även i den här studien då intervjuer både ligger i linje med barndomssociologin och synen på unga som aktörer samt att intervjun ses som särskilt lämpad för att fånga de ungas förståelse och tankar om mobbning.

Artikeln fokuserar på unga HVB-placerades förståelse av mobbning som fenomen och vad de anser kan vara skälen till unga HVB-placerades utsatthet. I kommande artiklar läggs fokus på hur anställda på HVB arbetar mot mobbning i sitt behandlingsarbete. Den frågan kommer dock inte att beröras i den här artikeln.

Syfte

Studien syftar till att utforska HVB-placerade ungdomars förståelser av mobbning som fenomen. Syftet är även att utifrån de ungas förståelse av problematiken fördjupa kunskapen kring varför HVB-placerade unga uppger en högre utsatthet för mobbning än hemma-boende unga.

Frågeställningar

Följande frågeställningar undersöks:

- Hur beskriver HVB-placerade unga begreppet mobbning?
- Vilka insikter kan de ungas beskrivningar av mobbning som fenomen ge till den högre förekomsten av mobbning bland HVB-placerade unga?
- Hur kan de ungas beskrivningar av mobbning förstås i förhållande till förklaringsmodeller av problematiken?

Förklaringsmodeller – tidigare forskning

Under de dryga fyrtio år mobbning studerats har flera förklaringsmodeller utifrån både individuella och strukturella perspektiv (se t.ex. Lagerlöf, 2017; Frånberg & Wrethander 2011) formulerats och att sammanfatta modellerna är en grannlaga uppgift då begreppet är mångbottnat (Smith, 2011).

Individuella och strukturella perspektiv på mobbning

Forskning om mobbning kan delas in i två huvudspår: modeller med individuellt perspektiv¹ och modeller med strukturellt perspektiv². Individuella perspektiv tillskriver betydelse till personliga rekvisit (personlighet, aggressivitet, familjeförhållanden osv.) hos mobbare, utsatt och andra aktörer. Modellerna inom det perspektivet har ofta sin grund i personlighetspsykologin och fokuserar på ungas aggression och beteende (Frånberg & Wrethander, 2011).

Studier med strukturella perspektiv fokuserar ofta på inkluderings- och exkluderingsbegrepp, hierarkier, institutionella och samhällseliga kontexter. Några modeller sammanför perspektiven och studerar både gruppkontexten och enskilda individers agerande (se t.ex. Salmivalli, 1999; 2010; 2014). Tydligt i den här studien av HVB-placerade ungas förståelser av mobbning är att både individuella och strukturella perspektiv behövs för att analysera

1 Se t.ex. Olweus, 1973; 1993; 2011; Monks & Smith, 2006; O'Moore & Kirkham, 2001; Solberg & Olweus, 2003; Haynie et al., 2001.

2 Se t.ex. Wrethander/Bliding, 2004; 2007; Gini, 2006; Horton, 2011; 2016; Schott, 2014.

empirin. Analysen visar dock att modeller som utgår från ett strukturellt perspektiv är särskilt relevanta.

Individuella perspektiv

Enligt Olweus (1993; 2007) många enkätstudier ligger förklaringarna hos individerna i mobbningsituationen. Mobbare, enligt Olweus, är impulsiva individer som har en positiv inställning till våld och brister i empati för den han eller hon utsätter. Olweus (2011) konstaterar i en registerstudie att unga som mobbat under skoltiden är överrepresenterade i kriminella register som vuxna. Uppvisad aggressivitet, menar Olweus (2007), bottnar i brister i barnets uppfostran och Smith (2014) skriver i sin forskningsöversikt att mobbare kan komma från problematiska familjeförhållanden och ha häftigt temperament. Cook et al. (2010) konstaterar i en metastudie att problematiska familjeförhållanden, utåtagerande beteende samt problematik i skolan och socialt var framträdande i analysen av mobbare. Utsatta för mobbning beskriver Olweus (1993) som passiva, svaga, osäkra och oroliga individer. Mobbning sker således enligt Olweus när två personlighetstyper, den impulsiva och den passiva, möts. Enligt Olweus (2007) kan mobbning ses som ett gruppfenomen där gruppen följer mobbaren. Individuella perspektiv är relevanta i den här studiens analys i förhållande till de unga placerades beskrivningar av vad mobbning är, samt till viss del i analysen av de ungas förståelse om vem som mobbar.

Strukturella perspektiv

Studier med strukturellt perspektiv har växt fram ur en livlig debatt om hur mobbning som fenomen ska förstås och förklaras där forskare från discipliner som exempelvis pedagogik och sociologi men även socialpsykologi ifrågasatt det dominerande individualpsykologiska perspektivet och närmat sig problematiken strukturellt. Horton (2011; 2016), till exempel, har i granskningar av teorier kring mobbning kritiserat synen på mobbning som ett individuellt problem och efterlyser studier om social och moralisk ordning i skolmiljön, maktstrukturer och människors formande av sociala relationer för att applicera ett makroperspektiv på arbetet mot mobbning (Horton, 2016).

Wrethander/Bliding (2004; 2007) framför, utifrån sina fältstudier, inneslutning och uteslutning som viktiga begrepp och pekar på vikten av att se skolmiljön i sin helhet "som en arena för barns relationsarbete" (Wrethander, 2007, s. 109). Wrethander menar att rådande förklaringsmodeller utifrån individuella egenskaper begränsar förståelsen av mobbning. Enligt henne finns risken att mobbning som tar sig uttryck i uteslutning förbises eller ignoreras.

Gini (2006) har i en enkätstudie studerat hur elevers upplevelse av grupptillhörighet och deras uppfattning av lärare och skolmiljö påverkas i en fiktiv mobbningsepisod med två grupper involverade. I studien ingick respondenterna i den ena fiktiva gruppen. I mobbningsberättelsen presenterades olika scenarion där den egna gruppen antingen blev

mobbad av den andra gruppen eller mobbade den andra gruppen. Gini fann en stark bias hos eleverna för sin egen grupp när den gruppen blev utsatt för mobbning och en något mindre men närvarande bias när elevens grupp var de som mobbade. Ginis slutsats är att ungas grupptillhörighet är av stor betydelse för att genom den tillhörigheten undvika en "ute"-position.

Schotts förklaringsmodeller av mobbning

Filosofen Schott (2014) har i en kritisk granskning av i huvudsak modeller med individuellt perspektiv formulerat förklaringsmodellen "Mobbning som socialt koncept" (a.a., s. 27, min översättning). Modellen ges stort utrymme i analysen då den visat sig vara högst relevant för att öka förståelsen av mobbning bland HVB-placerade unga. Schott grupperar tidigare förklaringsmodeller i:

1. mobbning som ett uttryck för individuell aggression,
 2. mobbning som ett uttryck för socialt våld samt
 3. mobbning som ett uttryck för dysfunktionella gruppdynamiker
- (Schott, 2014, s. 27, min översättning).

Gentemot de tre första modellerna *mobbning som uttryck för individuell aggression*, *mobbning som uttryck för socialt våld* och *mobbning som uttryck för dysfunktionella gruppdynamiker* framför Schott kritik då hon menar att dessa förklaringsmodeller placerar problemet utanför klassrummet och att fokus läggs på individers personlighet snarare än kontexten där mobbning sker (modell 1 och 2). Modellen *dysfunktionella gruppdynamiker* (modell 3) centrerar, enligt Schott, kring skolklassens interna dynamik och maktaspekter. Dock menar Schott (2014) att när forskare inom denna modell, som Rigby (2008) och Rigby och Slee (1991) använder begrepp som förtryck och makt utgår de från ett normativt tänkande där socialt våld och individuell aggression blir den bäst passande ramen för att förstå och tolka mobbning (Schott, 2014).

Mobbning som socialt koncept

Schotts (2014) fjärde egna modell stämmer till viss del överens med teorier som framförts i italiensk och svensk forskning (Gini, 2006; Bliding, 2004). Modellen *mobbning som socialt koncept* utgår från fyra hypoteser om sociala processer. De säger att sociala system styrs av makt som fördelas mellan individer i gruppen. I alla sociala relationer uppstår konflikter. En grupp definieras av vilka som inkluderas respektive exkluderas. "Relationer skapas av sociala institutioner och symboliska representationer som språk och normer" (Schott, 2014, s. 39, min översättning).

Utifrån hypoteserna formulerar Schott följande definition:

Bullying occurs in relation to formal institutions, such as the school, where individuals cannot easily leave the group. The ongoing process of constituting informal groups through mechanisms of inclusion and exclusion provides a social context for bullying. Changes in position are dangerous to group order, becoming a source of fear and anxiety since all members of the group risk being excluded. Bullying occurs when groups respond to this anxiety by projecting the threat to group order onto particular individuals; these individuals become systematically excluded as the 'other'. (2014, s 39)

Schott talar om uteslutningsprocesser av "den andre" utifrån individers behov att säkra gruppordningen. Formella institutioner, som skolan, utgör arenor för mobbning. Förändringar i gruppkonstellationer och ångest och osäkerhet över gruppordningen gör grupper särskilt känsliga för mobbning och uteslutning.

Schotts modell 2 och 3 har inte visat sig relevanta för analysen av den här studiens empiri och kommer därför inte att behandlas vidare. Modell 1 baseras i huvudsak på Dan Olweus forskning och som tidigare nämnts används delar av hans forskning i analysen av studiens empiri då jag ser vinster med att kombinera Olweus teorier med Schotts fjärde modell, något jag återkommer till i artikelns diskussion.

Metod

Studiens empiri kommer från intervjuer med tio ungdomar i åldern 16–18 år (fem flickor och fem pojkar) placerade på sex olika HVB i två olika län i Mellansverige. Samtliga unga hade vid intervjutillfället varit placerade vid nuvarande HVB i minst tre månader. Två ungdomar hade fyllt 18 år, resterande var 16 eller 17 år gamla.

Etiska överväganden

Studien har en känslig karaktär och generellt är det mycket svårt att nå unga placerade i dygnsvård för intervjuer då de också av goda anledningar ofta är omgivna av så kallade gatekeepers (Sallnäs, Wiklund & Lagerlöf, 2010). Med grund i detta har studien inte specifikt riktats till individer som själva utsatt eller varit utsatta för mobbning eftersom mobbning är ett känsligt ämne att samtala om. Unga i övre tonåren valdes eftersom de har en relativt lång erfarenhet av skolgång och därmed bredare referensramar och sannolikt lättare för att prata om mobbning. Studien har prövats och godkänts i etisk kommitté. Morrow (2008) skriver: "theories, methods and research ethics are interconnected, and ethics questions weave their way throughout research" (a.a., s. 52). Stor hänsyn har tagits till de placerade unga vid genomförandet, se vidare under rubriken Datainsamling. Frivilligheten, anonymiteten samt rätten att avbryta intervjun har poängterats vid intervjufrågan, i samtyckesbrev samt vid intervjuerna. Information och inbjudan att delta har förmedlats via sociala medier samt via kontakter med HVB i de aktuella länen.

I intervjuerna har initialt inga frågor ställts om personliga erfarenheter av mobbning. Flera unga har själva valt att delge erfarenheter. I de fall detta skett har ungdomarna fått styra samtalet så att de enbart delat sådant de känt sig bekväma med att dela. Några citat i texten beskriver de ungas egna erfarenheter.

Datainsamling

Nationella HVB-registret användes initialt för att etablera kontakt med HVB. Från registret selekterades samtliga HVB i två mellansvenska län som, enligt registret, bedriver vård och behandling för unga. Enheter som bedriver verksamhet för ensamkommande flyktingbarn har uteslutits utifrån tanken att dessa unga har begränsad erfarenhet av placering och skolgång i Sverige vilket kan försvåra möjligheten att svara på frågor.

Efter lottdragning kontaktades 24 HVB. HVB-personal på de 24 hemmen ombads tillfråga placerade unga om att delta i studien. 18 tillfrågade HVB avböjde att delta. De huvudsakliga skälen till nekande var, enligt personalen, att de unga inte mådde bra och personalen ansåg att deltagande skulle vara negativt för den unges behandling.

Intervjuerna pågick 20–45 minuter i rum på respektive ungdoms HVB som intervjuerpersonerna själva fick välja och har tagit formen av semistrukturerade intervjuer med fyra olika teman utifrån en intervjuguide (Silverman, 2011). Teman som behandlades var: 1. beskrivningar av mobbning, 2. orsaker till mobbning, 3. arbete mot mobbning i HVB och skola samt 4. förslag på åtgärder. I den här studien behandlas förståelse av mobbning i enlighet med tema 1 och 2. Förslag på åtgärder och hur HVB arbetar med mobbning kommer att behandlas i kommande artiklar.

Databearbetning och analys

Samtliga intervjuer transkriberades. Vid transkriberingen utelämnades hummanden och ord som "liksom" och "alltså". Varje intervju lästes igenom vid flertalet tillfällen och studerades utifrån artikelns frågeställningar med fokus på de ungas förståelse av mobbning. Intervjumaterialet har bearbetats med en tematisk analys utifrån Braun och Clarkes (2006) sex faser: 1. lära känna materialet (transkribering), 2. initial kodning, 3. sökande efter teman, 4. genomgång av teman i förhållande till kodat material, 5. definition och benämning av teman, 6. skriftlig presentation av resultat (a.a., s. 87, min översättning). I enlighet med Braun och Clarke har analysprocessen skett rekursivt snarare än linjärt, vilket innebär att forskaren rör sig fram och tillbaka i materialet snarare än går från en fas till en annan för att finna essensen i materialet. I vissa fall har, till exempel, ett senare funnet tema bidragit till att förtydliga ett tidigare identifierat tema. I analysprocessen har förklaringsmodellerna av mobbning som presenterats ovan varit vägledande i förståelse och uppdelning av empirin. Under analysprocessen har Schotts (2014) fjärde förklaringsmodell visat sig särskilt användbar för att förstå unga HVB-placerades beskrivningar och förståelse av mobbning.

I val av citat har stor vikt lagts vid att röster både från pojkar och flickor framträder i ana-

lysen för att visa på variationen i de ungas förståelse av mobbning. Artikeln presenterar fyra teman som framträtt i analysen: 1. stigmatiserande kränkningar, 2. rädsla för uteslutning, 3. känslan av utanförskap och 4. "här är vi speciella".

Resultat och analys

Stigmatiserande kränkningar

Samtliga intervjupersoner fick frågan: *Vad tycker du om mobbning är?* I svaren framträder mobbningens uttryckssätt i form av trakasserier via sms och sociala medier, utsagda ord, slag, knuffar och sparkar. I de första spontana beskrivningarna nämner några av pojkarna fysiskt agerande: "om en blir slagen varje dag i skolan", "man kan slå någon", medan flickorna spontant talar om att "kalla någon för saker", "avslöja hemligheter som personen sen kan bli mobbad för" och att "bli lämnad utanför". Resultaten överensstämmer med tidigare forskning (se t.ex. Olweus, 2007; Baldry & Farrington, 1999; Rigby & Slee, 1991) som säger att mobbning med fysiska inslag är vanligare bland pojkar än flickor. Samtidigt bör nämnas att pojkarna i studien även beskriver kränkningar med ord.

I citaten framkommer också vad jag tolkar som stigmatiserande kränkningar i enlighet med Ridge och Millar (2000) och Emond (2014) där unga upplever stigmatisering och mobbning på grund av sin placering i vård. Några av pojkarna beskriver mobbning på följande sätt:

Om en blir slagen varje dag i skolan, retad för någonting. Går ut över familjen. "Din mamma är en hora, din pappa säljer knark". Man vågar inte gå till skolan, man är rädd för att man ska bli utnyttjad och lite så där. Eller bli kallad för nåt. (Pojke 16 år)

Just i och med att man bor på behandlingshemmet kan folk mobba en för att man bor på behandlingshem så det blir ju en större risk ... eftersom det finns en sak till man kan bli mobbad för. (Pojke 17 år)

Man gör sig rolig på någon annans bekostnad dag in och dag ut. (Pojke 18 år)

I mitt fall så blev jag ... fysiskt misshandlad, skulle man till och med kunna kalla det, så gott som varje skoldag, Det kanske inte är den vanligaste typen av mobbning, rent fysisk mobbning, men det är ju en form av det i alla fall. Utfrysning, att man blir kränkt. (Pojke 17 år)

Pojkarna beskriver fysiska och psykiska aspekter där personer i skolan säger saker om den utsattes familj, att en utsatt person kan riskera att bli utnyttjad, att någon gör sig rolig på någon annans bekostnad eller att en person kan bli fysiskt misshandlad. Stigmatiseringen

blir enligt min tolkning speciellt tydlig i de två första citaten. I det första citatet beskriver pojken mobbning som tar sig uttryck i att kränkningen utgår från en negativ föreställning om den utsattes familj. I det andra citatet beskriver pojken att mobbning sker just utifrån att den utsatte bor på behandlingshem.

Rädsla för uteslutning

Bland intervjupersonerna fanns en konsensus att orsakerna till mobbning snarare ligger hos den som mobbar än den utsatte. Två intervjuцитat av svar på frågorna *Vad tror du det är som gör att någon blir mobbad?* och *Vad tror du det är som gör att någon börjar mobba?* belyser det tydligt:

Jag tror inte att det har att göra med personen som blir mobbad. Enligt mig så mobbar inte en normal människa en person. Normal, då menar jag en som mår bra själv, som lever ett helt vanligt liv och som har lite sunt förnuft. (Flicka 16 år)

Jag tror inte att det beror på personen som blir mobbad, jag tror det är dom som mobbar, att det är dom som, antingen vill bevisa någonting för folk som är där, att dom ska vara lite "Allan-Ballan" och så där ... man kan gå på någon som inte alls är självsäker och då kanske dom andra ser att "ah, shit vilken kille". Fast det egentligen inte är så alls. (Pojke 18 år)

Citaten tolkar jag å ena sidan i anslutning till Olweus (2007) tanke om mobbare som impulsiva, självsäkra individer som mobbar för att trycka ner andra. Å andra sidan kan citaten tolkas utifrån tanken att mobbning uppstår om mobbaren upplever sin plats i gruppen hotad. De ungas utsagor kan sägas illustrera rädslan för att bli utesluten som "den Andre" som framkommer i Schotts (2014) fjärde modell och i Wrethander/Blidings (2007; 2004) teorier om inneslutning och uteslutning. Följande tre citat menar jag vidare belyser rädslan för att bli "den andre" och tanken om exklusion och inklusion:

Jag tror att personen som utsätter folk för sårande saker, jag tror den har saker inom sig ... jag tror att dom är ganska osäkra på sig själv. (Flicka 18 år)

Det är för att dom inte riktigt kommit in i en grupp eller kommit in i skolan riktigt. (Flicka 17 år)

Om vi säger att det finns tre steg. Först är det en svag kille och sen är det en mittenstark och sen är det en stark kille. Den i mitten blir mobbad av den starka killen ... dom som är svaga dom väljer personen att trycka ner. Man är rädd så man trycker ner dom man kan. (Pojke 17 år)

Samtliga citat talar enligt min tolkning för uppfattningen att mobbningen sker som en reaktion på upplevelsen att vara utanför ett sammanhang och riskera att bli exkluderad.

Känsla av utanförskap

I min studie av unga placerades levnadsförhållanden (Lagerlöf, 2012) konstaterades att unga på HVB uppgav större utsatthet för mobbning än hemmaboende unga. Flera intervjufrågor berörde vad det kan bero på. Bland svaren framträder vad jag väljer att benämna en känsla av utanförskap som uppstår i interaktion med unga som inte är placerade.

Dom kanske tycker, å vad är det där för nånting, gud vad konstigt. Vi mobbar den personen bara för att vi tycker det är konstigt. Medan i ett vanligt hem då, man vet inte vad som finns bakom stängda dörrar ... på grund av att dom har inte dörren öppen så jag vet inte. (Flicka 18 år)

Jag tror definitivt att risken är högre att bli utsatt för mobbning om man bor i någon form av placering. Och det måste ju inte bero på själva placeringen utan det tyder på att man har det svårt någon annanstans i livet vilket ju ofta reflekteras i skolgången. (Pojke 17 år)

Flickans berättelse ger i min tolkning uttryck för den speciella miljö en ung person placerad vid en institution lever i. En upplevelse av att leva med öppna dörrar, medan dörren ”i ett vanligt hem” är stängd. Enbart vetskapen hos de andra unga i skolan om att flickan är placerad verkar enligt citatet kunna ge grund för mobbning och utanförskap. Det stämmer överens med Emonds (2014) resultat, som visade på att de unga placerade uttryckte en upplevelse av stigma på basis av sin placering och att stigmat upplevdes som särskilt påtagligt i interaktion med skolkamrater. Pojken i citatet ovan menar dock att den högre utsattheten för mobbning inte beror på placeringen i sig utan snarare på de svårigheter som en person erfarit som lett fram till placeringen i vård. Även Emonds (2014) konstaterande att unga placerade ofta upplever svårigheter att förhålla sig till sin egen livshistoria och hur de ska hantera den i mötet med skolkamrater ansluter till pojkens citat. En av flickorna i min studie tänker jag beskriver svårigheten med att ha en livshistoria som kan skapa förutfattade meningar och fördomar hos jämnåriga som kan leda till mobbning och utanförskap:

Jag tror att det är för att folk tror att man är psykiskt sjuk bara för att man bor på HVB. Men det är ju inte så, man kanske bara inte mår tillräckligt bra för att bo hemma. (Flicka 17 år)

Den specifika komplexiteten i mobbning mot unga placerade är tydlig. Unga personer som utifrån vuxnas svek eller egen problematik blivit tilltufsade av livet och som upplevs som annorlunda av sina klasskamrater kan tänkas löpa en högre risk för att i enlighet med Schott

(2014) bli "de Andra" som exkluderas från gemenskapen i skolan samtidigt som de genom sin placering kan uppleva en exkludering från samhället. Nedanstående citat lyfter i min mening flera aspekter av de unga placerades dubbla utsatthet och utanförskap.

Dom [klasskamrater i skolan, min anm.] har ju inte varit med om det jag varit med om genom min uppväxt så jag tror inte dom vet så mycket om det. Jag tror bara dom vet att det sårar personen ... till exempel, om mobbaren säger att jag har en ful tröja och den här tröjan kanske betyder väldigt mycket för mig, då kanske det gör att jag utsätter mig själv för vissa saker som sårar mig både psykiskt och fysiskt. (Flicka 18 år)

Flickan beskriver en situation där mobbning kretsar runt en betydelsefull tröja. I citatet framgår inte varför tröjan är betydelsefull men en möjlig tanke kan vara att tröjan är förknippad med viktiga minnen av till exempel en förälder eller tiden före placeringen. Unrau, Seita och Putney (2008) beskriver utifrån intervjuer med unga placerade att personliga ägodelar har extra stor betydelse för unga i vård. Unrau et al. (2008) beskriver de ungas förluster av personliga ägodelar i samband med placeringsbyten med orden "losing physical items seem to have the effect of losing a part of oneself" (a.a., s. 1260). Ser vi på flickans citat om att bli mobbad för tröjan utifrån kunskapen ovan om personliga ägodelar blir kränkningen inte enbart en utsatthet för mobbning utan även en händelse som påminner om förluster i och med placeringen i vård. En kränkning som enligt flickan kan resultera i att hon skadar sig själv fysiskt eller psykiskt, sannolikt utifrån en problematik som kan ha föranlett placeringen.

Andra intervjupersoner belyser okunskap hos klasskamrater om vad en placering i HVB innebär. En okunskap som tar sig uttryck i uppfattningar om att de som bor på HVB är brottslingar som tar droger och som sitter inlåsta all tid de inte är i skolan. Mötet med okunskapen kombinerat med rädslan för att bli utsatt får de unga att inte vilja berätta i skolan att de är placerade:

Det kan hända ... till exempel om man går i skolan och dom får veta att man bor på ett HVB ... då kan man få en massa sms om man givit ut sitt nummer. Eller om man blir mobbad i skolan och nån skriker att man bor på HVB och att man är störd i huvudet. (Flicka 17 år)

En flicka berättar att hon skulle välja att undanhålla att hon är placerad vid ett HVB av rädsla för att bli utsatt för mobbning:

Det beror på vad man ger ut, vad man ger ut för information om sig själv till folk i skolan eller till sina kompisar över huvud taget. Om man träffar en kompis för första gången och den inte vet att man bor i ett familjehem eller HVB då kan man ju säga att: "Jag bor hemma, fast jag bor med andra ungdomar som har flyttat dit för vi är fosterhemsfamilj." Man kan dra det som en vit lögn. Det skulle jag ha gjort. (Flicka 17 år)

Intervjupersonerna beskriver att andra elever har föreställningar om hur HVB-placerade ska vara och att det kan ligga till grund för att placerade unga blir utsatta för mobbning i skolmiljön. De uttrycker vaksamhet på vad de delar med andra elever i skolan och om att de inte vill synas med personal från det HVB där de är placerade då det kan leda till frågor de inte vill svara på. Emond (2014) påtalar utifrån hennes liknande resultat behovet av att unga placerade får support från vårdmiljön i hur de ska förhålla sig till sin egen historia och vad de ska berätta för sina klasskamrater.

Kopplingar till tankar om mobbning i förhållande till Schotts (2014) och Wrethander/Blidings (2007; 2004) förståelse av inklusion och exklusion återfinns i flera av de ungas beskrivningar. I resultatpresentationens inledande citat blir exkluderingen tydlig då ungdomen talar om "Går ut över familjen. Din mamma är en hora, din pappa säljer knark." Mobbningen uttrycks med exkluderande språkbruk. För någon vars placering i vård kan grunda sig i att hen kommer från problematiska familjeförhållanden (Socialstyrelsen, 2006; 2010; Franzén et al. 2008) kan upplevelsen av utanförskap sannolikt förstärkas ytterligare när mobbning uttrycks på detta sätt.

"Här är vi speciella"

De unga fick frågan om mobbning kan förekomma i HVB-miljön. Svaren skilde sig åt i stor utsträckning. Några menade att mobbning på HVB inte förekom för att personalen ständigt är närvarande och att det därmed inte finns utrymme för mobbning. De beskrev vidare att som placerad utsätter de inte andra för mobbning utifrån respekt för allas svåra erfarenheter och olika bakgrund. En respekt några av de intervjuade menade saknas i skolmiljön.

Jag tror inte det händer så ofta på ett HVB-hem. För folk har respekt, dom vet att folk kommer från olika ställen och dom vet inte vad folk varit med om och så där. (Pojke 16 år)
Här är vi speciella. Alla är speciella på sitt sätt. Jag tror inte någon skulle utsätta någon annan för mobbning. På grund av att vi alla är speciella och den personen som skulle mobba då också är speciell men vi mobbar inte den personen på grund av det. Vi ser att han har haft det svårt, det är därför han bor här. Så vi är alla speciella på ett eller annat sätt. (Flicka 18 år)

Några andra intervjupersoner menade att ett HVB kan vara en plats där mobbning förekommer. Att någon särskiljer sig i beteende, utseende, hudfärg eller bakgrund från andra placerade kan utgöra grund för mobbning. Några unga talade även om gängbildning när flera unga bor tillsammans på ett HVB:

Jag tror att man kan bli mobbad mera på såna här ställen än om man är hemma. För här bor man ju ändå med flera andra ungdomar hela tiden. (Pojke 18 år)

Ofta på ett sånt här ställe [HVB, min anm.] blir det små grupper. Två som är med varandra, tre som hänger och då blir det alltid en som blir lämnad utanför som ingen vill vara med, det tycker jag också är mobbning. (Flicka 17 år)

Första citatet bekräftar Emonds (2014) slutsats att unga placerade behöver förhålla sig till flera gruppkonstellationer både i skolan och i HVB-miljön. Utifrån Schotts (2014) och även Blidings (2004) idé om gruppkonstellationer som potentiella kontexter där mobbning kan uppstå gör HVB-placerade unga till en extra utsatt grupp. Schott (2014) understryker risken för mobbning när individer inte kan välja att lämna gruppen. En skolklass eller en grupp unga på ett HVB är båda grupper en ungdom inte själv kan lämna. Kommer gruppen (skolklassen eller HVB-gruppen) in i ett exkluderande beteende riskerar någon således att bli "den Andre". Det andra citatet belyser just en sådan exkludering när flickan talar om gruppbildningar på ett HVB och att någon person blir lämnad utanför. Här reflekterar jag kring Schotts (2014) konstaterande att alla typer av förändringar i gruppkonstellationen utgör risksituationer som kan leda till att mobbning uppstår eller ökar i frekvens. Gruppkonstellationer på HVB ändras ständigt på grund av placeringsförändringar. Det är rimligt att tro att det sker betydligt fler förändringar i en grupp av HVB-placerade unga än i en skolklass under till exempel en termin. Frekventa förändringar i gruppkonstellationen kan utifrån modellen om mobbning som socialt koncept utgöra en påtaglig riskfaktor för mobbning i både skolmiljön och den HVB-placerade gruppen.

Schott (2014) talar om att konflikter uppstår när människor samlas och att de är oundvikliga samt att konflikterna kan vara grogrund för mobbning. En av ungdomarna berör just konflikter i sin intervju:

Konflikter uppstår ju oavsett om man spenderar så gott som varje dag i skolan eller på ett sånt här hem, då kommer det uppstå konflikter och då kommer någonting negativt att hända och om det är en enskild händelse så tycker inte jag att det kan klassas som mobbning men om det är upprepat och systematiskt ... (Pojke 17 år)

I sammanhanget är kopplingen lätt att göra till att en del unga placeras just på grund av beteendeproblem där aggressivitet kan vara en komponent i det problematiska beteendet. Här kan paralleller dras till Olweus (2007) tankar om individuell aggression för att förstå en placerad ungdoms mobbningsbeteende. I kontrast till detta talar Schott (2014) i sin tredje hypotes om att konflikterna uppstår i mötet mellan människor där någon riskerar att exkluderas, att konflikternas grund enligt Schott inte är något personerna bär med sig från början. Sammanför jag Olweus (2007) och Schotts (2014) perspektiv blir det rimligt att göra tolkningen att risken kan vara högre att placerade unga utsätter andra för mobbning. Något min egen tidigare studie (Lagerlöf, 2012) visat är fallet.

Sammanfattande diskussion

Artikeln har behandlat tre frågeställningar: Vilka beskrivningar ger HVB-placerade unga av begreppet mobbning? Vilka insikter kan de ungas beskrivningar av mobbning som fenomen ge till den högre förekomsten av mobbning bland HVB-placerade unga? Hur kan de ungas beskrivningar av mobbning förstås i förhållande till olika förklaringsmodeller av problematiken? I analysen framträdde fyra övergripande teman: 1. stigmatiserande kränkningar, 2. rädsla för uteslutning, 3. känslan av utanförskap och 4. "här är vi speciella". Studiens huvudsakliga kunskapsbidrag är den dubbla utsatthet och utanförskap som de unga intervjuade ger uttryck för samt att inklusions-/exklusionsbegreppen är särskilt användbara i förståelsen av mobbning bland placerade unga. Studien har visat att de unga placerade i vård anser sig ställas inför exkluderande situationer dagligen. Det kan leda till upplevelsen att de måste hemlighålla stora delar av sitt liv och därmed får ytterligare svårigheter att hantera. Studien har visat att mobbningen, enligt de unga, tar stigmatiserande uttryck där kränkningarna grundas i de ungas placering, något som sannolikt kan förstärka stigmatiseringen ytterligare och bidra till att de unga upplever ett dubbelt utanförskap. Resultaten visar även att de placerade unga förklarar mobbning utifrån en rädsla för att bli uteslutna ur gruppsammanhang.

En viktig aspekt att diskutera utifrån artikelns resultat är att många unga på HVB har en psykosocial problematik, något som kan påverka gruppdynamiken som uppstår när de unga lever tillsammans i ett HVB. En sådan analys hade dock krävt fler intervjufrågor om de ungas samspel sinsemellan, något tidigare internationell forskning även visat på (Emond, 2014; Farmer et al., 2013; Ridge & Millar, 2000). Utifrån artikelns resultat och utifrån den kunskap som finns om unga i HVB-vård bör frågan om hur utsattheten för mobbning och dubbelt utanförskap kan minska prioriteras. Unga placerade i HVB byter, ofta på grund av placeringsförändringar, gruppkonstellationer i skolmiljön och HVB-miljön. En viktig åtgärd för att minska utsattheten torde alltså, i enlighet med Schotts (2014) teori om förändringar i gruppkonstellationer som en riskfaktor för mobbning, vara att minimera förändringar i de ungas gruppkonstellationer, med andra ord minimera antalet placeringsförändringar.

Okunskapen om vad placeringar i samhällsvård innebär och vad ett HVB är hos klasskamrater och skolpersonal talar för ett akut behov att utbilda elever och skolpersonal i frågor som rör samhällsvård av barn. Olweus (2007) teorier om att personliga rekvisit hos mobbare och utsatta kan utgöra riskfaktorer för att mobbning uppstår är viktiga i sammanhanget. HVB-miljöers förutsättningar att bedriva individuellt riktat behandlingsarbete liksom deras möjligheter att på kontinuerlig basis jobba med värdegrunden i gruppen placerade framträder som viktiga.

Studiens analys och resultatet synliggör behovet av multipla perspektiv och förståelsemodeller för att minska utsattheten hos placerade unga. Det är en nödvändighet att unga placerades utsatthet för mobbning diskuteras med individuellt perspektiv för att ge adekvat hjälp till inblandade individer. Samtidigt är strukturella perspektiv nödvändiga för att

förstå den specifika komplexitet som placerade unga ställs inför när de ska navigera både genom tillvaron som institutionsplacerad och att vara en "vanlig" skolelev med relationer och interaktioner i skolan. Artikeln understryker nödvändigheten att starkt adressera de placerade ungdomarnas upplevelse av utanförskap i både skolmiljön och i HVB-miljön.

Referenser

- Almquist, Y. (2009) Peer status in school and adult risk. A 30-year follow-up study of disease-specific morbidity in a Stockholm cohort. *Journal of Epidemiol Community health*, 63: 1028–1034.
- Almquist, Y., Modin, B. & Östberg, V. (2010) Childhood social status in society and school. Implications for the transition to higher levels of education. *British Journal of Sociology of Education*, 31(1): 31–45.
- Andersson, G. (2001) Barns vardag i familjehem. I: M. Bäck-Wiklund & T. Lundström (red.) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Baldry, A. & Farrington, D.P. (1999) Brief report: Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22(3): 423–426.
- Barter, C. (2011) Peer violence in residential children's homes. I C.P. Monks & I. Coyne (red.) *Bullying in different contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barter, C., Renold, E., Berridge, D. & Cawson, P. (2004) *Peer violence in children's residential care*. New York: Palgrave-Macmillan.
- Bliding, M. (2004) *Inneslutandets och uteslutandets praktik. En studie av barns relationsarbete i skolan*. Akademisk avhandling. Göteborg: Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77–101.
- Christensen, P. & James, A. (red.) (2008) *Research with children perspectives and practices*. 2 uppl. Oxon: Falmer Press.
- Cook, C.R., Williams, K.R., Guerra, N.G., Kim, T.E. & Sadek, S. (2010) Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence. A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2): 65–83.
- Egelund, T., Andersen, D., Hestbaek, A.-D., Lausten, M., Knudsen, L., Fuglsang-Olsen, R. & Gerstoft, F. (2008) *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd) 08:23.
- Emond, R. (2002) *Learning from their Lesson. A study of young people in residential care and experiences of education*. Dublin: The Children's Research Center.
- Emond, R. (2014) Longing to belong: Children in residential care and their experiences of peer relationships at school and in the children's home. *Child & Family Social Work*, 19(2): 194–202.
- Farmer, E., Selwyn, J. & Meakings, S. (2013) 'Other children say you're not normal because you don't live with your parents'. Children's views of living with informal kinship carers. Social networks, stigma and attachment to careers. *Child & Family Social Work*, 18(1): 25–34.
- Franzén, E., Vinnerljung, B. & Hjern, A. (2008) The epidemiology of out-of home care for children and youth. A national cohort study. *British Journal of Social Work*, 38(6): 1043–1059.
- Friends (2016) *Friendsrapporten 2016*. Stockholm: Friends.
- Frånberg, G.-M. & Wrethander, M. (2011) *Mobbning. En social konstruktion?* Lund: Studentlitteratur.
- Gibbs, I. & Sinclair, I. (2000) Bullying, sexual harassment and happiness in residential children's homes. *Child Abuse Review*, 9(4): 247–256.

- Gini, G. (2006) Bullying as a social process. The role of group membership in student's perception of inter-group aggression at school. *Journal of School Psychology*, 44(1): 51–65.
- Haynie, D.L., Nansel, T., Eitel, P., Crump, A.D., Saylor, K., Yu, K. & Simons-Morton, B. (2001) Bullies, victims and bully/victims. Distinct groups of at-risk youth. *Journal of Early Adolescence*, 21(1): 29–49.
- Hedin, L. (2012) *Foster youth's sense of belonging in kinship, network and traditional foster families. An interactive perspective on foster youth's everyday life*. Akademisk avhandling. Örebro: Örebro universitet.
- Horton, P. (2011) School bullying and social and moral orders. *Children and Society*, 25(4): 268–277.
- Horton, P. (2016) Portraying monsters. Framing school bullying through a macro lens. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 37(2): 204–214.
- Jernbro, C. & Janson, S. (2017) *Väld mot barn 2016. En nationell kartläggning*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Lagerlöf, H. (2012) *Samhällsvård och välfärdsresurser. En studie av skolgång, fritid och kamratrelationer bland unga i familjehem och institutioner*. Akademisk avhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Lagerlöf, H. (2017) Mobbning i skolan. Om perspektiv och förståelsemodeller. I: Å. Backlund, Y. Weitz & S. Högdin (2017) Skolsocialt arbete. *Skolan som plats för och del i det sociala arbetet*. Malmö: Gleerups.
- Lambert, E. & Wiebel, W. (1990) Identifying and gaining access to hidden populations. I: E. Lambert (red.) (1990) *The collection and interpretation of data from hidden populations*. NIDA Research Monograph 98. Rockville: National Institute of Drug Abuse.
- Lausten, M., Fredriksen, S., Fuglsang Olsen, R., Albaek Nielsen, A., & Torbenfeldt Bengtsson, T. (2015) *Anbragte 15-åriges hverdagsliv og udfordringer. Rapport fra tredje dataindsamling af forlobsundersogelsen af anbragte børn født i 1995*. København: SFI (Det nationale forskningscenter for valfærd) 15:42.
- Lereya, S.T., Copeland, W.E., Costello, E. J. & Wolke, D. (2015) Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood. Two cohorts in two countries. *Lancet Psychiatry*, publicerad online april 2015.
- Monks, C.P. & Smith, P.K. (2006) Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Developmental Psychology*, 24: 801–821.
- Morrow, V. (2008) Ethical dilemmas in research with children and young people about their social environments. *Children's Geographies*, 6(1): 49–61.
- Olweus, D. (1973) *Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Olweus, D. (1993) *Bullying at school. What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (2007) Mobbning i skolan. Fakta och åtgärder. I: C. Thors (red.) *Utstött. En bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.
- Olweus, D. (2011) Bullying at school and later criminality. Findings from three Swedish community samples of males. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 21(2): 151–156.
- O'Moore, M. & Kirkham, C. (2001) Self-esteem and its relationships to bullying behavior. *Aggressive Behaviour*, 27(4): 269–283.
- Qvotrup, J., Corsaro, W.A. & Honig, M.-S. (red.) (2009) *The Palgrave handbook of childhood studies*. Hampshire: Palgrave, Macmillan.
- Ridge, T. & Millar, J. (2000) Excluding children. Autonomy, friendship and the experience of the care system. *Social Policy and Administration*, 34(2): 160–175.
- Rigby, K. & Slee, P. (1991) Bullying among Australian school children. Reported behavior and attitudes toward victims. *Journal of Social Psychology*, 131(5): 615–627.

- Rigby, K. (2008) *Children and bullying: How parents and educators can reduce bullying at school*. Malden, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing.
- Sallnäs, M., Wiklund, S. & Lagerlöf, H. (2010) Samhällsvårdade barn, gate-keeping och forskning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 17(2): 116–133.
- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying. Implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22(4): 453–459.
- Salmivalli, C. (2010) Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2): 112–120.
- Salmivalli, C. (2014) Participants roles in bullying. How can peer bystanders be utilized in interventions? *Theory Into Practice*, 53(4): 286–292.
- SCB (2018) Barn-ULF, Statistikdatabasen. Stockholm: Statistiska Centralbyrån [www.scb.se].
- Schott, R.M. (2014) The social concept of bullying. Philosophical reflections on definitions. I: R.M. Schott & D.M. Sondergaard *School bullying. New theories in context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silverman, D. (red.) (2011) *Qualitative research theory, method and practice*. London: Sage.
- Skolverket (2011) *Utvärdering av metoder mot mobbning*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2012) *Attityder till skolan 2012*. Stockholm: Skolverket.
- Smith, P.K. (2011) Bullying in schools. Thirty years of research. I: C.P. Monks & I. Coyne (red.) *Bullying in different contexts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, P.K (2014) *Understanding school Bullying, It's nature & prevention strategies*. London: Sage.
- Socialstyrelsen (2006) *Social rapport 2006*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2008) *Hem för vård eller boende för barn och unga. Lägesavstämning från en nationell tillsyn 2006–2007*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Solberg, M.E. & Olweus, D. (2003) Prevalence estimation of school bullying with the Olweus bully/victim questionnaire. *Aggressive Behaviour*, 29: 239–268.
- SOU 2009:99. *Vanvård i social barnavård under 1900-talet*. Stockholm: Fritzes.
- Statens institutionsstyrelse (2017) *Årsrapport ADAD 16. Ungdomar intagna på särskilda ungdomshem under år 2016. En tabellsammanställning av ADAD inskrivningsintervju*. Institutionsvård i fokus 2017:11. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Unrau, Y.A., Seita, J.R. & Putney, K.S. (2008) Former foster youth remember multiple placement moves. A journey of loss and hope. *Children and Youth Services Review*, 30(11): 1256–1266.
- Wolke, D. et al. (2013) Impact of bullying in childhood on adult health, wealth, crime, and social outcomes. *Psychological Science*. 24(10): 1958–1970.
- Wrethander, M. (2007) Uteslutandets komplexitet och skapandet av kamratkulturer. I: C. Thors (red.) (2007) *Utstöt. En bok om mobbning*. Stockholm: Lärarförbundets förlag.

Tack

Projektet ”Mobbning och utanförskap bland unga i samhällsvård” är finansierat av Allmänna Barnhuset.

Varmt tack till de unga som generöst delat med sig av sina erfarenheter.